

Ο ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ διοικητικὴ ὀργάνωση τῆς Βυζαντινῆς Κρήτης εἶναι ἀνεπαρκῶς γνωστή¹ γιατί δέν ὑπάρχουν ἀρκετές πηγές. Πότε-πότε, ὅμως, ὀρισμένες πτυχές τῆς διαφωτίζονται χάρη σέ φαινομενικά ἀσήμαντες πληροφορίες.

Στόν κώδικα 44 τῆς ἀγιορειτικῆς μονῆς Ἐσφιγμένου, φ. 56^f, βρῖσκεται ἕνα σημείωμα πού πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπό τόν Α. Ehrhard². Τό κείμενό του ἀποκαταστάθηκε ἀπό τόν Θ. Δετοράκη³ καί ἀπό τόν Ρ. Lemerle⁴. Τό παραθέτω μέ διορθωμένα τά πολυάριθμα ὀρθογραφικά λάθη του⁵:

Πίστει ζεούση καὶ ἀδιστάκτῳ πόθῳ
πάσης μερίμνης καὶ λύπης πεπαυμένος
τέθηκα πάντων τῶν καλῶν τὰς ἐλπίδας
ἐν σοί, μαρτύρων, Δημήτριε, τὸ κλέος,
5 ὡς ἂν κακῶν λυτροῦσθαι φορῶν ἐν βίῳ
ἀπαλλαγὴν εὔροιμι τῶν ἐγκλημάτων.
Καὶ οἱ ἐντυγχάνοντες τῆδε τῆ δέλτῳ
εὔχεσθε ὑπὲρ < ἐμοῦ >^δ τοῦ κτησαμένου
Νικήτα πρωτοσπαθαρίου καὶ ταξιάρχου Κρήτης τοῦ Γουπάτη.

Πρόκειται γιὰ ἕνα συνηθισμένο κολοφῶνα· ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀκτώ δωδεκασύλλα-

1. Hélène Glykatzī-Ahrweiler, L'administration militaire de la Crète byzantine, *Byzantion* 31 (1961) 217-228. – V. Laurent, Le statut de la Crète byzantine avant et après sa libération du joug arabe, *Πεπραγμένα τοῦ Πρώτου Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου II (Κρητικά Χρονικά 15-16, 1961-62)*, 382-396. Στὴν Βυζαντινὴ Κρήτη εἶναι ἀφιερωμένη ἡ διατριβὴ τοῦ Δ. Τσουγκαράκη (Ἀθήνα 1988), ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ τὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν Βυζαντινὴ ἱστορία τοῦ νησιοῦ στόν τόμο *Ἱστορία τῆς Κρήτης*, ἐκδ. Ν. Παναγιωτάκη, Ἡράκλειο 1987.

2. A. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche I*, Leipzig 1937, 231, σημ. 1.

3. Θ. Δετοράκη, Νικήτας ταξιάρχος. Ἐνας ἄγνωστος ἀξιωματοῦχος τῆς Βυζαντινῆς Κρήτης, *Κρητολογία* 16-19 (1983-84) 195-196.

4. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Dèmètrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans I*, Paris 1979, 25-26.

5. Εὐχαριστῶ τόν καθηγητὴ Π. Χρήστου πού μοῦ ἔστειλε μιά φωτογραφία τοῦ φ. 56 ἀπὸ τὸ Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν τῆς μονῆς Βλατάδων.

6. Προσθήκη τὴν ὁποία προτείνω γιὰ νὰ ἀποκατασταθεῖ τὸ μέτρο τοῦ τελευταίου αὐτοῦ στίχου. Ὅπως θὰ δεῖξω ἀμέσως παρακάτω, ὁ κολοφῶν εἶναι ἀντιγραμμένος ἀπὸ παλαιότερο χειρόγραφο καὶ συνεπῶς δέν ἀποκλείεται νὰ ἔχει λάθη ἀντιγραφῆς.

βους στίχους πού ακολουθούνται από τό ὄνομα καί τούς τίτλους ἑνός ἀτόμου, πού διετέλεσε ἰδιοκτήτης τοῦ χειρογράφου⁷. Ἡ ἐπίκληση τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (στ. 4) ἐξηγεῖται ἀπό τό ὅτι στόν κώδικα προηγείται ἡ ἀφήγηση τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου αὐτοῦ⁸.

Ἀπό τήν φωτογραφία ὁμως γίνεται σαφές ὅτι ὁ κολοφών, γραμμένος στήν κορυφή τοῦ φ. 56 ἀπό τόν ἴδιο γραφέα πού ἔγραψε ὄσα κείμενα προηγούνται στό χειρόγραφο ἀλλά καί ὄσα ἔπονται, δέν σώζεται σέ πρωτότυπο ἀλλά σέ ἀντίγραφο. Συνεπῶς, ἡ χρονολογία πού προτάθηκε γιά τό χειρόγραφο ἀπό τόν Σπ. Λάμπρο, 12ος-13ος αἰ.⁹, δέν μπορεῖ νά χρησιμεύσει παρά μόνο ὡς *terminus ante* γιά τήν χρονολόγηση τοῦ Νικήτα Γονυπάτη.

Ὁ πρωτοσπαθάριος καί ταξιάρχης αὐτός μᾶς εἶναι ἄγνωστος. Ἐπειδή ὁμως ὁ τιμητικός τίτλος τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἐμφανίζεται γύρω στό ἔτος 700 καί μνημονεύεται γιά τελευταία φορά στίς πηγές τό 1115¹⁰, ὁ Γονυπάτης θά πρέπει νά τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στήν ἀνάκτηση τῆς Κρήτης (961) καί τίς ἀρχές τοῦ 12ου αἰ. Ἡ χρονολόγηση αὐτή ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τήν μελέτη τοῦ ἀξιώματος τοῦ ταξιάρχου, πού μαρτυρεῖται, ὅπως θά δοῦμε, ἀπό τά μέσα τοῦ 10ου ὡς τά τέλη τοῦ 11ου αἰ.

Ἡ λέξη *ταξιάρχης* ἢ *ταξίαρχος*¹¹ δῆλωνε ἀρχικά τόν ἀρχηγό μᾶς «τάξεως», δηλαδή ἑνός ὀργανωμένου σώματος στρατοῦ. Ἡ γενική αὐτή σημασία, γνωστή ἀπό τήν ἀρχαιότητα¹², ἐπανέρχεται συχνά ὡς τό πρῶτο μισό τοῦ δέκατου αἰ.: τήν βρῖσκουμε, παραδείγματος χάριν, στά Τακτικά τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ¹³, στό Περί Θεμάτων¹⁴ καί στό Περί Βασιλείου Τάξεως¹⁵ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, καί στό ἀνώνυμο στρατηγικό τῶν μέσων τοῦ 10ου αἰ. (:), πού εἶναι γνωστό μέ τό λατινικό ὄνομα *Sylloge Tacticorum*¹⁶.

Κατά τήν διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου Φωκά (963-969) ὁ ὄρος *ταξίαρχης* ἀρχίζει νά χρησιμοποιεῖται γιά νά δηλώσει ἕνα συγκεκριμένο ἀξιωματικό τοῦ

7. Συχνά συναντᾶμε ἑμμετρος κολοφῶνες χειρογράφων, πού ακολουθοῦνται ἀπό πεζά κείμενα. Πρῶτ. π.χ. Α. Κομίνη, *Facsimiles of Dated Patmian Codices*, Ἀθήνα 1968, πίνακες 7 (1056), 9 (1069), 27 (1297).

8. Ἔργο τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ἰωάννη: F. Halkin, *Bibliotheca hagiographica Graeca*³, Bruxelles 1957, ἀρ. 502.

9. Σπ. Λάμπρου, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων* I, Cambridge 1895, 175. Προσωπικά νομίζω ὅτι ἡ γραφή πρέπει νά χρονολογηθεῖ στόν 12ο αἰ.

10. Βλ. Ν. Οικονομίδης, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, 297.

11. *Les listes...*, 335-336. – Vera von Falkenhausen, *La dominazione bizantina nell'Italia meridionale dal IX all'XI secolo*, Bari 1978, 125-127. – J.C. Cheynet, Note sur l'axiarque et le taxiarque, *Revue des Etudes Byzantines* 44 (1986) 233-235. – Καί τό παλιό ἄρθρο τοῦ V. Valdenberg, *Vizantijskij Vremennik* 24 (1923-26) 134-137.

12. Αὐτή εἶναι ἡ σημασία τῆς λέξης στά στρατηγικά συγγράμματα τοῦ 6ου αἰώνα. Βλ. π.χ. G. Dennis, *Three Byzantine Military Treatises*, Washington D.C. 1985, 48, στ. 66.

13. Migne, P.G. 107, 1101· *τάγμα μὲν καί τάξις μέρος τῆς παρατάξεώς ἐστιν, ἕξ οὗ καί ταγματάρχης καί ταξίαρχος λέγεται*.

14. Costantino Porfirogenito, *De Thematibus*, ἔκδ. Α. Pertusi, Città del Vaticano 1952, 60, 15.

15. Constantini Porphyrogeniti, *De cerimoniis aulae byzantinae*, ἔκδ. I.I. Reiske, Bonn 1829, 279, 282, 679.

16. *Sylloge Tacticorum*, ἔκδ. Α. Dain, Paris 1938, 35, 10· πρῶτ. καί 22, 8 καί 50, 6.

Βυζαντινού στρατού. Σύμφωνα με τον Λέοντα Διάκονο, τό 968 ὁ αὐτοκράτορας αὐτός ἀνέθεσε στόν *ταξίαρχο* Μιχαήλ Βούρτζη νά διαχειμάσει μπροστά στήν Ἀντιόχεια¹⁷. Ἐπειδή ὁμως, σύμφωνα μέ τόν Σκυλίτζη, ὁ Βούρτζης ὀνομάσθηκε τότε πατρίκιος καί στρατηγός τοῦ Μαύρου Ὀρους¹⁸, μποροῦμε νά ὑποθέσουμε μαζί μέ τόν Cheynet, ὅτι ὁ Βούρτζης εἶχε διατελέσει ταξίαρχης καί ὅτι τό 968 ἐγινε πατρίκιος καί στρατηγός¹⁹. Ἄλλος ταξίαρχης ἀναφέρεται στίς 10 Δεκεμβρίου 969: ὁ σύντροφος τοῦ Τζιμισκῆ Λέων Ἀβαλάντης (ἢ Βαλάντης), πού σκότωσε μέ τά χέρια του τόν Νικηφόρο Φωκά²⁰. Ἀπό τό Τακτικό τοῦ Escorial, πού χρονολογεῖται ἀνάμεσα στό 971 καί τό 975, πληροφοροῦμαστε τήν θέση τῶν ταξιαρχῶν στήν πρωτοκαθεδρία: μιά θέση ἀρκετά χαμηλή, στήν προτελευταία θέση τῶν πρωτοσπαθαρίων, ἀμέσως μετά ἀπό τούς τοποτηρητές (δηλ. τούς ὑποδιοικητές) τῶν ταγμάτων τῆς Κωνσταντινούπολης²¹. Οἱ μνείες τοῦ ἀξιώματος πολλαπλασιάζονται κατά τά ἐπόμενα χρόνια καί ἐμφανίζεται καί ὁ παράλληλος τύπος *ἀξίαρχης*.

Τό στρατιωτικό ἀξίωμα τοῦ *ταξίαρχη* παρουσιάζεται στίς πηγές ταυτόχρονα μέ μιά νέα στρατιωτική μονάδα, πού ἀποκαλεῖται *ταξιαρχία*: ἕνα σῶμα χίλιων πεζῶν στρατιωτῶν ἱκανό νά ἀντιμετωπίσει τό βαρῦ θωρακισμένο ἵππικό. Σύμφωνα μέ τά *Praecepta militaria*, πού ἀποδίδονται στόν αὐτοκράτορα Νικηφόρο Φωκά († 969)²², μιά ταξιαρχία ἔπρεπε νά ἀποτελεῖται ἀπό 400 ὀπλίτες, 300 ψιλούς τοξότες, 200 ἀκοντιστές καί σφενδοβολιστές καί 100 μεναυλάτους²³. Στό «περί καταστάσεως ἀπλήκτου», πού χρονολογεῖται στά χρόνια τοῦ Βασιλείου Β', ἀναφέρονται 500 ὀπλίτες, 300 τοξότες καί 200 ἀκοντιστές²⁴. *Ταξίαρχαι... μετὰ τῶν χιλιάδων αὐτῶν* ἀναφέρονται καί ἀπό τόν Κεκαυμένο²⁵, ἐνῶ ὁ Ἄραβας πολυῖστορας al-Biruni, πού πέθανε τό 1048, μᾶς βεβαιώνει πῶς ὁ Βυζαντινός *ἀξίαρχης* (k.s.y.r.h.s) διοικοῦσε χίλιους ἄνδρες²⁶. Ὁ ταξίαρχης ἦταν λοιπόν ἕνας χιλίαρχος.

Οἱ ταξιαρχίες, ἀποτελούμενες πάντα ἀπό πεζούς, διακρίνονται μέ σαφήνεια ἀπό τίς τάξεις τῶν (300) ἱππέων στά στρατιωτικά ἐγχειρίδια τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 10ου αἰ., ὅπως τά *Praecepta militaria* καί τό Περὶ καταστάσεως ἀπλήκτου. Κείμενα ὁμως πού γράφτηκαν λίγα χρόνια νωρίτερα, ἡ *Sylloge tacticozum* (μέσα τοῦ 10ου αἰ.) καί τό Περὶ παραδρομῆς πολέμου (Νικηφόρος Φωκάς);²⁷ ἀγνοοῦν τόν ὄρο *ταξιαρχία*

17. Leonis diaconi Caloensis, *Historiae...* ἔκδ. C. Hase, Bonn 1828, 81.

18. Ioannes Scylitzes, *Synopsis Historiarum*, ἔκδ. I. Thurn, 271.

19. J.C. Cheynet – J.F. Vannier, *Etudes prosopographiques*, Paris 1986, 19.

20. Scylitzes, 279.

21. *Les listes...* 273, 30.

22. Ju. Kulakovskij, *Strategika Imperatora Nikifora, Zapiski Imperatorskoj Akademii Nauk*, 8η σειρά, τόμ. VIII/9, Saint Petersburg 1908, 3.

23. Οἱ στρατιῶτες αὐτοὶ ἦταν ὀπλισμένοι μέ μεναύλια, δηλαδή μέ ἰδιαίτερα ἰσχυρά δόρατα, ἱκανά νά διατρυπήσουν ἀκόμη καί τίς θωρακίσεις τῶν ἱππέων χωρὶς τά ἴδια νά σπᾶσουν. Βλ. E. Mc Geer, *Μεναύλιον - μεναυλάτοι, Δίπτυχα* 4 (1986) 53-57.

24. Dennis, 246-248, 268.

25. *Sovety i rasskazy Kekavmena*, ἔκδ. G. Litavrin, Μόσχα 1972, 174.

26. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, éd. française par M. Canard, 2/2, Bruxelles 1950, 429.

27. Τό περὶ παραδρομῆς πολέμου ξαναδημοσιεύθηκε πρόσφατα ἀπὸ τόν Dennis καί, μέ λεπτομερῆ σχολιασμό, ἀπὸ τούς G. Dagron καί H. Mihaescu, *Le traité sur la guérilla (De velitatione) de l'empereur Nicéphore Phocas (963-969)*, Paris 1986.

(στό δεύτερο ἀπ' αὐτά δέν ἀναφέρεται κἄν ὁ ὄρος *ταξιάρχης*) καί χρησιμοποιοῦν γιὰ τοὺς πεζοὺς τὴν λέξη *τάξις*. Βλέπουμε λοιπόν ὅτι ἡ ταξιαρχία ἦταν τεχνικός ὄρος πού δημιουργήθηκε κατὰ τὴν βασιλεία τοῦ Νικηφόρου Φωκά, καί πού ἀνταποκρινόταν στὴν νέα ὀργάνωση τοῦ Βυζαντινοῦ πεζικοῦ²⁸.

Ἐποθέτω ὅτι μιὰ ἄλλη ἀλλαγὴ στὴν ὀργάνωση καί τακτικὴ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ²⁹ ὀδήγησε στὴν ἐξαφάνιση τῶν ταξιαρχιῶν καί τῶν ταξιαρχῶν. Οἱ τελευταῖες μνεῖες τους δέν ξεπερνοῦν τὸ 1088³⁰. Σέ μεταγενέστερα κείμενα ἡ λέξη ταξιάρχης δέν φαίνεται πιά νά ἔχει τεχνικὴ σημασία³¹.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω στοιχεῖα μποροῦμε λοιπόν νά συμπεράνουμε ὅτι ὁ Νικήτας Γουνατῆς πρέπει νά ἄσκηκε τὰ καθήκοντά του κατὰ τὸν 10ο / 11ο αἰ. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ ταξιάρχες, ὅταν ἦταν εἰρήνη, θρῖσκονταν κάτω ἀπὸ τίς διαταγές ἑνὸς ἐπαρχιακοῦ διοικητῆ: νοτιοϊταλικά ἔγγραφα τοὺς παρουσιάζουν νά ἐκτελοῦν διαταγές τοῦ κατεπάνω σχετικὲς μὲ τὴν πολιτικὴ διοίκηση³², καί σέ ἕνα γράμμα τοῦ ὁ δούκας Ἀντιοχείας Νικηφόρος Οὐρανὸς μιλάει γιὰ τὸν «δικό του» ταξίαρχο (*διὰ τοῦ ἡμετέρου ταξίαρχου*), ἀφήνοντας νά ἐννοηθεῖ ὅτι ἦταν ἄμεσος ὑφιστάμενός του³³. Οὐσιαστικὰ ὅλοι οἱ ταξιάρχες πού γνωρίζουμε ζοῦσαν στὴν ἐπαρχία. Μερικὲς μάλιστα φορὲς φαίνεται πὼς ἦταν διορισμένοι σέ πόλεις, πού ἀναφέρονται στίς σφραγίδες τους:

Θεόδωρος ταξιάρχης [Λυκ:]ανδ(οῦ)³⁴
 Ἡλίας πρωτοσπαθᾶριος καὶ ταξιάρχης Σεβαστείας³⁵
 Θεόδωρος Βαλάντης, ταξίαρχης Κασῆς³⁶
 ... πρωτοσπαθᾶριος... ἀξίαρχος τοῦ Ἰκονίου³⁷.

28. E. McGeer, Infantry versus Cavalry: the Byzantine Response, *Revue des Etudes Byzantines* 46 (1988) 135-145.

29. Σκέφτομαι κυρίως τὴν δημιουργία νέων ταγμάτων καί τὴν αὐξουσα χρησιμοποίησι ξένων μισθοφόρων, πού χαρακτηρίζει τὸ δεύτερο μιστὸ τοῦ 11ου αἰ. Τίς σχετικὲς ἀπόψεις μου ἔχω διατυπώσει στὰ *Travaux et Mémoires* 6 (1976) 143 κέξ.

30. Ἐγγραφα Πάτμου I. Αὐτοκρατορικά, ἔκδ. Ἔρας Βρανούση, Ἀθήνα 1980, ἀρ. 6, στ. 60.

31. Π.χ. στὸν Βίο τοῦ Κυριλλοῦ Φιλεώτη, πού ἔγραψε ὁ Νικόλαος Κατασκεπηνός μετὰ ἀπὸ τὸ 1143, διαβάζουμε πὼς ὁ μέλλων αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Κομνηνός ἦταν *ταξίαρχης* τὸ 1074, ὅταν πῆγε νά πολεμήσει ἐναντίον τοῦ Roussel de Bailleul· ἀπὸ ἄλλες ὁμοῦ πηγές, πὺ ἀξιόπιστες, γνωρίζουμε ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἦταν τότε *πρόεδρος καὶ στρατοπεδάρχης*. Βλ. E. Sargolagos, *La Vie de Saint Cyrille le Philéote, moine byzantin*, Bruxelles 1964, 233-234· πρβλ. καί τίς σημειώσεις τῆς σελ. 459. Ἐπίσης ὁ Νικήτας Χωνειάτης (Nicetae Choniatae, *Historia*, ἔκδ. A. van Dieten, Βερολίνο 1975, I, 23, 154, 283) χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο *ταξίαρχος* μὲ τὴν γενικὴ ἔννοια τοῦ στρατιωτικοῦ ἡγέτη.

32. Falkenhansen, 126.

33. J. Darrouzès, *Epistoliers byzantins du Xe siècle*, Paris 1960, 229.

34. Κ. Κωνσταντοπούλου, *Βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου*, Ἀθήνα 1917, ἀρ. 224α. Τὸ τοπωνύμιο θά μπορούσε ἐπίσης νά διαβαστεῖ ὡς [Ποδ]ανδ(οῦ).

35. Ἀνέκδοτη σφραγίδα τοῦ 11ου αἰῶνα τῆς συλλογῆς τοῦ Dumbarton Oaks (58.106.3659).

36. N. Banescu, Les inscriptions byzantines du château d'Anakouphè au Caucase (XIe s.), *Revue Historique du Sud-Est Européen* 18 (1941) 103-108. Ἡ Κασὴ εἶχε διατελεσεῖ τούρμα τοῦ θέματος Χαρσιανοῦ.

37. Ἀνέκδοτη σφραγίδα τῆς συλλογῆς Seyrig τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ Cheynet, *Axiarque*, 235.

Ἐκ τῶν παραπάνω ὀνόματα πόλεων, μόνο τὰ δύο πρῶτα ὑπῆρξαν καί ὀνόματα θεμάτων. Ἐκείνα λοιπόν μπορεῖ κανεῖς νά συμπεράνει ὅτι ὁ γεωγραφικός προσδιορισμός στους τίτλους τῶν ταξιαρχῶν δήλωνε μονάχα τὸ μέρος στό ὁποῖο ἐστάθμευαν καί τὸ ὁποῖο ἐνδεχομένως θά ὑπερασπίζονταν³⁸. Ὅταν συμμετείχαν σέ ἐκστρατεία, οἱ ταξίαρχοι ὑπάγονταν στόν *ὀπλιτάρχη* ἢ *ἀρχηγέτη*, δηλ. τόν γενικό διοικητή τοῦ πεζικοῦ³⁹.

Ἐν γνωρίζουμε πολλά πράγματα γιά τήν προέλευση τῶν στρατιωτῶν τῶν ταξιαρχῶν. Στά *Praecepta Militaria* διαβάζουμε πῶς οἱ πεζοί ἔπρεπε νά εἶναι Ῥωμαῖοι, Ἀρμένιοι ἢ καί Ῥῶσοι⁴⁰. Πουθενά δέν γίνεται λόγος γιά στρατιωτικά κτήματα, τὰ ὁποῖα ἦταν, φαίνεται, μόνο γιά ἱππεῖς. Φαντάζεται λοιπόν κανεῖς πῶς οἱ πεζικάριοι αὐτοί θά ἦταν μισθοφόροι. Ἡ χρηματοδότησή τους θά μπορούσε ἴσως νά ἐξασφαλιζόταν ἀπό τήν ἔκτακτη «ἐπήρεια» πού ἐπιδάρυε τούς καλλιεργητές τῆς γῆς καί πού ὀνομαζόταν *ἐκβολή* ἢ *ἐξόπλισις* κονταράτων (ὀπλιτῶν), ματζουκάτων ἢ μαλάρτων (στρατιωτῶν ὀπλισμένων μέ ραβδιά), τοξοτῶν, κ.λπ.⁴¹. Θά στρατολογούνταν στό ἐξωτερικό ἀλλά καί μέσα στήν αὐτοκρατορία, ὑποθέτουμε στά λιγώτερο ἀναπτυγμένα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅταν ὁ Βασίλειος Β΄ πῆρε τὰ Βοδενά τό 1015, ἐγκατέστησε ἐκεῖ Ῥωμαίους... τούς καλουμένους κονταράτους, τούς ὁποίους ὁ ἐπίσκοπος Δεαδόλεως Μιχαήλ περιγράφει ὡς *θηριώδεις ἀνθρώπους καί φονικούς, ἀνελεήμονάς τε καί ὀδοστάτας*⁴². Δυσκολεύεται κανεῖς νά φαντασθεῖ τί εἶδους ἀνθρώποι ἦταν αὐτοί πού κατόρθωσαν νά τρομοκρατήσουν πληθυσμούς πού εἶχαν περάσει ἀπό τόσα χρόνια πολέμου.

Οἱ ταξίαρχοι πού γνωρίζουμε δέν φαίνεται νά ἀνήκαν στήν ἀριστοκρατία. Οἱ τιμητικοί τους τίτλοι, ὅταν ὑπάρχουν, τούς τοποθετοῦν στό μέτριο γιά τόν 11ο αἰῶνα ἐπίπεδο τοῦ σπαθαροκανδιδάτου ἢ τοῦ πρωτοσπαθαρίου⁴³. Μερικά ἀπό τὰ ὀνόματά τους⁴⁴ μαρτυροῦν Ἀρμενική ἢ Γεωργιάνικη καταγωγή. Ἐναρωτιέται μάλιστα κανεῖς ἂν ἡ ὑπηρεσία στό αὐτοκρατορικό πεζικό ἀποτελοῦσε παραδοσιακή ἀπασχόληση γιά ὀρισμένες οἰκογένειες: ἀπό τούς λίγους ταξίαρχοι πού γνωρίζουμε μέ τό ὄνομά τους, τρεῖς ἀνήκαν στήν οἰκογένεια τῶν (Ἀ)Βαλάντιων.

38. Παραδείγματα ἀπό τήν Μακεδονία καί τήν Συρία: *Sovety i rasskazy*, 174· Cheynet, *Axiarque*, 235.

39. Βλ. *Bulletin de Correspondance Hellénique* 36 (1912) 567-571 (Ἐλπίδιος Βραχάμης, ταξίαρχος· ἐπιγραφή ἀπό τήν Θράκη, τῆς ἐποχῆς τοῦ Βασιλείου Β΄). Πρβλ. *Les listes...*, 335.

40. Kulakovskij, 1, 2.

41. Ἡ «ἐπήρεια» αὕτη ἀναφέρεται ἀπό τό 1044 ὡς τό 1088 στους καταλόγους φορολογικῶν ἀπαλλαγῶν. Βλ. I. καί Π. Ζέπων, *Jus Graecoromanum I*, Ἀθήνα 1931, 617 καί *Ἐγγραφα Πάτμου*, ἀρ. 6, στ. 54.

42. Sculitzes, 352.

43. Ἐκτός ἀπό ὄσους ἀναφέρθηκαν πῶς πάνω, γνωρίζουμε καί τούς σπαθαροκανδιδάτους Ἀδράμιο, Βάρδα καί Φαρισμάνιο (G. Zacos, *Byzantine Lead Seals II*, Berne 1984, ἀρ. 355, 370· Λάμπρου, *Κατάλογος II*, 67, ἀρ. 4378) καί τούς πρωτοσπαθαρίους Μιχαήλ Παχύ, Βάρδα (πού κατοικοῦσε στήν Ἑλλάδα) καί Ἀνδρόνικο Βαλάντη (Κωνσταντοπούλου, ἀρ. 224· Γ. Ράλλη - Μ. Ποτῆ, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καί ἱερῶν κανόνων 5, 57· Fontes Minores 3*, 1979, 268).

44. Γνωρίζουμε δύο ἀκόμη ὀνόματα ταξιαρχῶν τῆς Νότιας Ἰταλίας, Κωνσταντῖνος τοῦ Κοντοῦ καί Λέων Μαυροῦτζικος: Falkenhausen, 126.

“Ένας τέτοιος μέσος αξιωματικός, ύφιστάμενος του στρατηγού Κρήτης, ήταν κι ο Νικήτας Γουυπάτης, του οποίου οί χίλιοι πεζοί μισθοφόροι αποτελούσαν, κατά τον 10 / 11ο αϊ., μέρος της φρουράς του νησιού. Ίσως είχε πιά γεράσει όταν γραφόταν τό σημείωμα και έτοιμαζόταν νά αποσυρθεῖ σέ κάποιο μοναστήρι (κάτι τέτοιο αφήνει νά έννοηθεῖ ὁ στίχος 2 του κολοφώνα) χωρίς ὅμως νά έχει ἀκόμη ἐγκαταλείψει τά ἐγκόσμια, ἐφόσον ἀναφέρει στήν ὑπογραφή του τούς πλήρεις τίτλους του.

Παρά τήν ταπεινή καταγωγή του, ὁ Νικήτας ἤξερε νά διαβάξει καί ἦταν διατεθειμένος νά κάνει ἐξοδα προκειμένου νά ἀποκτήσει βιβλία πού ἀνταποκρίνονταν στά προσωπικά του ἐνδιαφέροντα. Οἱ Βυζαντινοί στρατιωτικοί του 11ου αἰ., ἀριστοκράτες καί μή, δέν περιφρονοῦσαν τά γράμματα. Ζοῦσαν σ' αὐτή τή «νέα» κοινωνία, ὅπου χρειαζόταν ὄχι μόνο ἀνδρεία καί εὐσέβεια, ἀλλά καί κάποια μόρφωση. Θυμᾶται κανεῖς τόν Ἐρωτόκριτο:

ἐνέθρεψέν το 'ς ἀρετές, 'ς ἄρματα κ' εἰσέ γράμμα